

**CONCEPT AND FEATURES OF PERSONS INVOLVED
IN THE CASES OF NON-LAWSUIT CIVIL
PROCEEDINGS**

Churpita G.V.

**ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ОСІБ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ
У СПРАВАХ НЕПОЗОВНОГО ЦИВІЛЬНОГО
СУДОЧИНСТВА**

Г.В. Чурпіта

*кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Одним із найважливіших інститутів непозовного цивільного судочинства є інститут осіб, які беруть участь у таких справах. Як зазначається в юридичній літературі, термін «особи, які беруть участь у справі» застосовується для позначення групи учасників процесу, юридично заінтересованих у справі, і, як наслідок, наділених комплексом процесуальних прав, що дають їм можливість впливати на рух цивільного процесу. Відтак, застосування відповідного терміна звільняє від необхідності при формулюванні прав та обов'язків учасників цивільного процесу на різних його стадіях щоразу перелічувати їх суб'єктів [1, с.75].

Український законодавець серед осіб, які беруть участь у справах непозовного цивільного судочинства (наказного та окремого провадження), називає: заявників, інших заінтересованих осіб, їхніх представників (ч.2 ст.26 ЦПК України). Водночас, склад осіб, які беруть участь у справах наказного провадження, дещо уточнюється в інших правових нормах ЦПК України (п.2 ч.2 ст.98, ч.2 ст.99, ч.6 ст.100 тощо), відповідно до яких однією з осіб, яка бере участь у таких справах, процесуальний закон називає боржника. Крім того, як випливає із ч.3 ст.26 ЦПК України, у справах наказного та окремого провадження можуть також брати участь органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб.

Хоча у ЦПК України і міститься вичерпний перелік осіб, які беруть участь у справах непозовного цивільного судочинства, поняття відповідного

процесуального інституту у національному цивільному процесуальному законодавстві відсутне.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукові погляди на проблему складу та цивільного процесуального статусу осіб, які беруть участь у справах, знайшли своє відбиття у дослідженнях таких українських науковців, як: С.С. Бичкова, Ю.В. Білоусов, К.В. Гусаров, В.В. Комаров, Д.Д. Луспеник, Ю.Д. Притика, С.Я. Фурса, та ін. Водночас, зазначені процесуалісти досліджували, здебільшого, цивільний процесуальний статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження.

Відтак, проблемні аспекти, пов'язані із формулюванням поняття та виокремленням ознак осіб, які беруть участь у справах непозовного цивільного судочинства, залишаються малодослідженими і потребують подальшої наукової розробки, що і становитиме **мету** нашої наукової розвідки.

Основні результати дослідження. Слід погодитися з С. С. Бичковою у тому, що при визначенні поняття осіб, які беруть участь у справах, слід виходити із загальних ознак осіб, які беруть участь у справах, а також із тих особливостей виду цивільного судочинства, котрі можуть вплинути на специфіку його суб'єктного складу [2, с.19].

Зазвичай, в юридичній літературі загальними ознаками, що притаманні особам, які беруть участь у справах, вважаються: наявність у цих осіб самостійної (хоча і не обов'язково особистої) юридичної заінтересованості у вирішенні справи [3, с.93], а також здійснення ними дій, спрямованих на виникнення, розвиток і припинення цивільного судочинства [4, с.79].

Нагадаємо, що вперше інститут юридичної процесуальної заінтересованості вперше був розроблений Р.Є. Лукасяном, який визначив зазначену правову категорію як засновану на юридичних нормах об'єктивно існуючу соціальну потребу у цивільному процесі, що виявляється у такому ставленні громадян та юридичних осіб, прокурора, органів державного управління та інших організацій до цивільної справи, за якого захист права чи охоронюваного законом інтересу, здійснення службових функцій і задоволення суспільного інтересу залежать від судового рішення у цьому процесі [5, с.47].

Серед сучасних цивілістів категорію «інтересу» досліджувала І.В. Венедіктова, на погляд якої, охоронюваним законом інтересом є усвідомлене суб'єктом права домагання отримати певне матеріальне (нематеріальне) благо чи змінити правовий статус, яке спонукає суб'єктів права здійснювати конкретні дії чи, навпаки, утримуватися від них, яке знаходиться у правовому полі та реалізація якого забезпечується підтримкою держави, яке здійснюється у формі дозволу і відображається у конкретному правовідношенні [6, с.448].

У межах нашої наукової розвідки ми обстоюємо позицію, відповідно до якої охоронюваний законом або законний інтерес слід розглядати у нерозривному взаємозв'язку із категорією суб'єктивного права, адже інтерес є тими потребами та прагненнями до користування конкретним матеріальним та (або) нематеріальним благом, що опосередковується певним суб'єктивним правом. Вбачається, аналогічного підходу слід дотримуватися при визначенні змісту категорії «юридичної заінтересованості» осіб, які беруть участь у справах.

З огляду на це, *юридичну заінтересованість* ми визначаємо як прагнення особи за результатами розгляду справи домогтися ухвалення такого судового рішення, яке позитивно відобразатиметься на її правах та обов'язках.

За характером та ступенем юридичну заінтересованість осіб, які беруть участь у справах, як правило, поділяють на матеріально-правову та процесуальну.

Матеріально-правова заінтересованість полягає у прагненні домогтися для себе поновлення порушеного, оспорюваного чи невизнаного права, законного інтересу, тобто отримати певне майно, благо, встановити певний стан, обставини або, навпаки, не допустити їх порушення [3, с. 94]. Водночас, *процесуальна юридична заінтересованість* є функціональною ознакою особи, яка бере участь у справі, що полягає у прагненні досягти певного процесуального результату у формі відповідного судового рішення, яке відповідає функціональному призначенню участі цього суб'єкта у розгляді та вирішенні цивільної справи [2, с.21].

У справах окремого та наказного провадження матеріально-правовою заінтересованістю наділені заявник та інші заінтересовані особи. Така заінтересованість відповідних осіб полягає у їх прагненні за результатами розгляду справи домогтися отримання тих конкретних матеріальних та (або) нематеріальних благ, які є предметом судового розгляду.

Водночас, процесуальною заінтересованістю наділені всі особи, які беруть участь у справах непозовного цивільного судочинства. Зокрема, процесуальна заінтересованість заявника полягає у його прагненні домогтися ухвалення рішення суду про задоволення заяви. Інші заінтересовані особи, своєю чергою, прагнуть відмови у заяві. Органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, мають на меті домогтися ухвалення рішення суду на користь осіб, права, свободи чи інтереси яких вони захищають. І, нарешті, процесуальна юридична заінтересованість представників визначається процесуальним інтересом осіб, представництво яких вони здійснюють.

Окремо необхідно акцентувати на тому, що на відміну від позовного провадження, юридична заінтересованість осіб, які беруть участь у справах непозовного цивільного судочинства, спрямована на отримання тих благ, які опосередковуються охоронюваними законом інтересами або безспірними суб'єктивними правами, що впливають зі змісту чітко регламентованих цивільним процесуальним законом правовідносин.

Також слід зазначити, що характер юридичної заінтересованості є одним із основних критеріїв, за яким в юридичній літературі проводиться класифікація осіб, які беруть участь у справах непозовного цивільного судочинства, зокрема, у справах окремого провадження.

Так, на погляд М.М. Ясинка, всіх суб'єктів окремого провадження за спрямованістю їх волевиявлення щодо об'єкту захисту, яким є охоронюваний законом інтерес, доцільно поділити на: а) суб'єктів, які особисто звертаються до суду за захистом своїх інтересів (наприклад, у справах про розірвання шлюбу); б) суб'єктів, які звертаються до суду з метою захисту своїх інтересів,

поєднуючи їх із захистом інтересів інших фізичних осіб (наприклад, у справах про визнання фізичної особи недієздатною); в) суб'єктів, які звертаються до суду з метою захисту інтересів невизначеного кола осіб (наприклад, у справах щодо визнання спадщини від умерлою); г) суб'єктів, які звертаються до суду, поєднуючи свій службовий інтерес із інтересом особи, в інтересах якої вони звертаються до суду у справах (наприклад, у справах про обов'язкову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу); д) суб'єктів, які звертаються до суду з метою відновлення правовідносин (наприклад, у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення) [7, с. 62–63].

Г. О. Світлична класифікує всіх осіб, які беруть участь у таких справах, за характером юридичної заінтересованості та правовими наслідками, які настають або можуть настати для суб'єкта у зв'язку з установленням судом юридичного факту або стану, на три групи: а) заявників; б) заінтересованих осіб; в) державних органів та органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів, які захищають права та охоронювані законом інтереси інших осіб, у випадках та в порядку, передбаченому законом [8, с.7–8].

Ще один погляд на класифікацію осіб, які беруть участь у справах окремого провадження, пропонує А.Ю. Францифоров, який відповідних суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин за означеним критерієм поділяє на: осіб, які захищають особистий інтерес, та осіб, які захищають інтерес інших осіб, у тому числі державний чи суспільний інтерес [9, с.108].

Вбачається, всі наведені вище класифікації за тими чи іншими «відтінковими» характеристиками юридичної заінтересованості осіб, які беруть участь у справах одного з видів непозовного цивільного судочинства, мають право на існування і відображають різні варіації відповідного поділу. Єдине, на що хотілося б звернути увагу, критерій, за яким осіб, які беруть участь у справах окремого провадження, класифікує Г.О. Світлична. Так, автор вказує на те, що проводить поділ осіб, які беруть участь у справах, за характером юридичної заінтересованості та правовими наслідками, які настають або можуть настати для суб'єкта у зв'язку з установленням судом юридичного факту або стану. Водночас, якщо проаналізувати виокремлені науковцем відповідні групи таких осіб, видається, що критерієм поділу є інша обставина – цивільний процесуальний статус осіб, які беруть участь у таких справах.

У відповідному контексті ми також маємо власний погляд на диференціацію осіб, які беруть участь у справах непозовного цивільного судочинства, яких класифікуємо за:

1) спрямованістю юридичної заінтересованості на: а) осіб, які беруть участь у справах окремого провадження, і юридична заінтересованість яких спрямована на отримання тих благ, які опосередковуються охоронюваними законом інтересами; б) осіб, які беруть участь у справах наказного провадження, і юридична заінтересованість яких спрямована на отримання тих благ, які є об'єктом безспірних суб'єктивних прав, що впливають зі змісту чітко регламентованих цивільним процесуальним законом правовідносин;

2) матеріально-правовим статусом суб'єктів-носіїв процесуальної юридичної заінтересованості на: а) осіб, які беруть участь у справах непозовного

цивільного судочинства, з метою захисту сімейних прав та інтересів подружжя; б) осіб, які беруть участь у справах неповного цивільного судочинства, з метою захисту сімейних прав та інтересів батьків та дітей; в) осіб, які беруть участь у справах неповного цивільного судочинства, з метою захисту прав та інтересів, що виникають із інших сімейних правовідносин.

Як було зазначено вище, другою ознакою осіб, які беруть участь у справах, є здійснення ними дій, спрямованих на виникнення, розвиток і припинення цивільного судочинства.

З цього приводу С.Я. Фурса зазначає: «Можливість своїми процесуальними діями впливати на хід судочинства, тобто на діяльність суду щодо здійснення правосуддя у справах окремого провадження є однією з основних ознак осіб, які беруть участь у справі» [10, с.520].

Приєднуючись до позиції науковця, зауважимо, що всі особи, які беруть участь у справах, керуючись характером своєї юридичної заінтересованості, під час цивільного судочинства здійснюють у суді певні процесуальні дії, тобто дії, які передбачені нормами цивільного процесуального права і які тягнуть за собою виникнення, зміну чи припинення цивільних процесуальних правовідносин.

Так, заявники у справах наказного та окремого провадження уповноважені законом на вчинення таких процесуальних дій, як-от: відмова від заяви, зміна предмету чи підстави заяви тощо. У заінтересованих осіб процесуальні повноваження є дещо іншими: відповідно до ст.27 ЦПК України такі особи наділені загальними цивільними процесуальними правами та обов'язкам осіб, які беруть участь у справі, зокрема, вони мають право знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії з документів, долучених до справи, одержувати копії рішень, ухвал, брати участь у судових засіданнях тощо. Як визначено у ст.46 ЦПК України, обсяг процесуальних дій органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, визначається процесуальною формою їхньої участі у справах окремого та наказного провадження. Своєю чергою, представники у справах окремого та наказного провадження наділені повноваженнями на вчинення усіх процесуальних дій, що їх мають право вчиняти особи, інтереси яких вони представляють, крім випадків, коли обмеження їхніх повноважень на вчинення певної процесуальної дії застережені у довіреності (частини 1, 2 ст.44 ЦПК України).

Таким чином, як слушно зауважила С.С. Бичкова, усі особи, які беруть участь у справах, мають право або зобов'язані здійснювати у суді певні процесуальні дії, спрямовані на виникнення, розвиток і припинення цивільного судочинства [2, с.22]. Водночас, слід зазначити, що вчинення процесуальних дій особами, які беруть участь у справах окремого провадження, має свої особливості, зумовлені тим, що в окремому провадженні не діє принцип змагальності: відповідно до ч.2 ст.235 ЦПК України з метою з'ясування обставин справи суд може за власною ініціативою витребувати необхідні докази. Крім того, законодавець регламентує можливість суду вийти за межі судового розгляду (ч.3 ст.235 ЦПК України). У наказному ж провадженні усі процесуальні дії вчиняються особами, які беруть участь у справі, поза судовим засіданням,

адже відповідно до ч.2 ст.102 ЦПК України суд видає судовий наказ без його проведення.

Висновки. Таким чином, ми виокремили ознаки осіб, які беруть участь у справах непозовного цивільного судочинства, які, з урахуванням специфіки останнього, характеризуються: а) юридичною заінтересованістю у розгляді справи, спрямованою на отримання тих благ, які опосередковуються охоронюваними законом інтересами або безспірними суб'єктивними правами, що впливають зі змісту чітко регламентованих цивільним процесуальним законом правовідносин; б) здійсненні дій, спрямованих на виникнення, розвиток і припинення цивільного судочинства (процесуальних дій), з урахуванням процесуальних обмежень, встановлених законом.

З огляду на викладене, осіб, які беруть участь у справах непозовного цивільного судочинства, можна визначити як суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, які наділені юридичною заінтересованістю у розгляді справи, спрямованою на отримання тих благ, що опосередковуються охоронюваними законом інтересами або безспірними суб'єктивними правами, і які з урахуванням процесуальних обмежень, встановлених законом, вчиняють у суді процесуальні дії, спрямовані на виникнення, розвиток і припинення цивільного судочинства.

Дослідження складу осіб, які беруть участь у справах іншого виду цивільного судочинства – позовного провадження, – виходить за межі цієї статті і становить перспективні напрямки подальших наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гражданский процесс Украины: [учеб. пособие] / [Ю.С. Червоний, Г.С. Волосатий, В.О. Ермолаева и др.]; отв. ред. Ю.С. Червоний. – Х. : Одиссей, 2003. – 352 с.

2. Бичкова С.С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / С.С. Бичкова. – К., 2011. – 519 с.

3. Кравчук В.М. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України / В.М. Кравчук, О.І. Угриновська. – К. : Істина, 2006. – 944 с.

4. Абрамов С.Н. Гражданский процесс: [учеб. для юрид. ин-тов и юрид. фак. ун-тов] / С.Н. Абрамов, В.П. Чапурский, З.И. Шкундин; общ. ред. С.Н. Абрамова. – М. : Юрид. изд-во М-ва юстиции СССР, 1948. – 484 с.

5. Гукасян Р. Проблема интереса в советском гражданском процессуальном праве / Рафаэль Егишевич Гукасян; отв. ред. М.А. Вукот. – Саратов : Приволж. книж. изд-во, 1970. – 175 с.

6. Венедиктова И.В. Охраняемый законом интерес в гражданском праве: [монография] / И.В. Венедиктова. – Х. : Точка, 2012. – 508 с.

7. Ясинок М.М. Особливості окремого провадження у цивільному процесуальному праві України (теоретико-правовий аспект): [монографія] / М.М. Ясинок. – Суми : Сум. нац. аграр. ун-т, 2011. – 380 с.

8. Світлична Г.О. Підготовка до судового розгляду справ окремого провадження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Г.О. Світлична. – К., 1997. – 24 с.

9. Францифоров А.Ю. Сущность особого производства (теоретические и практические аспекты) : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс» / А.Ю. Францифоров. – Саратов, 2009. – 190 с.

10. Цивільний процес України: Академічний курс: [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / [Фурса С.Я., Фурса Є.І., Гетманцев О.В. та ін.]; за ред. С.Я. Фурси. – К. : Вид. Фурса С.Я.; КНТ, 2009. – 848 с.

Чурпіта Г.В. Поняття та ознаки осіб, які беруть участь у справах непозовного цивільного судочинства

Наукова стаття присвячена дослідженню складу осіб, які беруть участь у справах непозовного цивільного судочинства. В результаті аналізу наукової доктрини та цивільного процесуального законодавства України сформульовано поняття, виокремлено ознаки та проведено класифікацію осіб, які беруть участь у таких справах.

Ключові слова: особи, які беруть участь у справах; юридична заінтересованість; непозовне цивільне судочинство; окреме провадження; наказне провадження.

Чурпіта А.В. Понятие и признаки лиц, участвующих в делах неискowego гражданского судопроизводства

Научная статья посвящена исследованию состава лиц, участвующих в делах неискowego гражданского судопроизводства. В результате анализа научной доктрины и гражданского процессуального законодательства Украины сформулировано понятие, выделены признаки и проведена классификация лиц, участвующих в таких делах.

Ключевые слова: лица, участвующие в делах; юридическая заінтересованность; неискowego гражданское судопроизводство; особое производство; приказное производство.

Churpita G.V. Concept and features of persons involved in the cases of non-lawsuit civil proceedings

The scientific article is devoted to the research of the composition of the persons involved in the cases of non-lawsuit civil proceedings. As a result of analysis of scientific doctrine and civil procedural legislation of Ukraine there was formed a concept, defined features and implemented classification of the persons involved in such cases.

Keywords: persons involved in the cases; legal interest; non-lawsuit civil proceedings; special proceeding; writ proceedings.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2015.